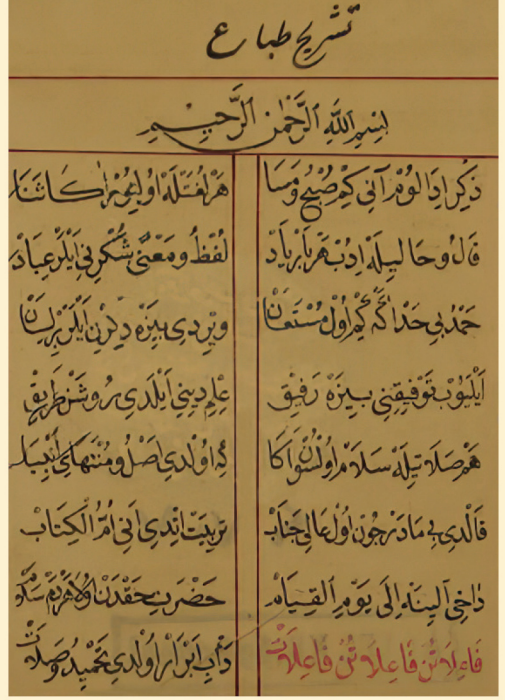

BUDİNLİ CİHÂDÎ

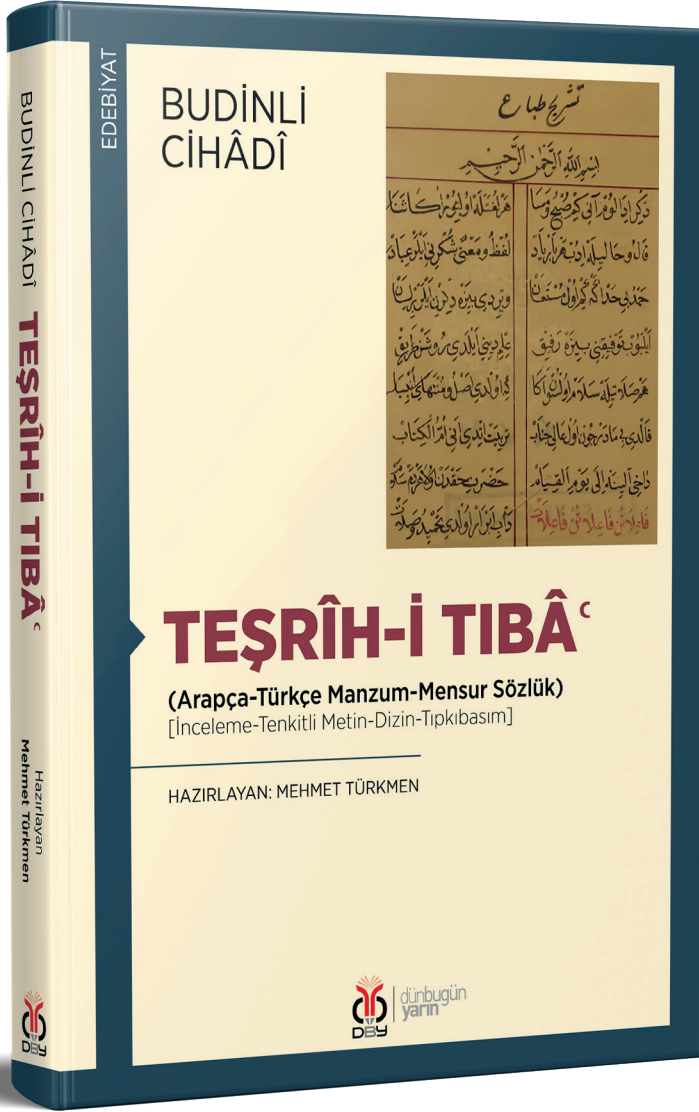

TEŞRÎH-İ TIBÂ^c

(Arapça-Türkçe Manzum-Mensur Sözlük)

[İnceleme-Tenkitletli Metin-Dizin-Tıpkıbasım]

HAZIRLAYAN: MEHMET TÜRKMEN

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2023, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 282

Edebiyat: 138

ISBN 978-625-8371-93-2

Sertifika No: 52315

Birinci Baskı: İstanbul, 2023

Yazar:

Budinli Cihâdî

Hazırlayan:

Mehmet Türkmen

Editör:

Reşat Ahmet Ağaoğlu

Yayın Yönetmeni:

İrfan Güngörür

Baskı Hazırlık:

DBY Ajans

Baskı/Cilt:

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. A.Ş.

(Sertifika No: 46519)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Budinli Cihâdî

Teşrih-i Tıbâ' (Arapça-Türkçe Manzum-Mensur Sözlük) [İnceleme-Tenkittli
Metin-Dizin-Tıpkıbasım]

Hazırlayan: Mehmet Türkmen (Dr. Öğr. Üyesi) Editör: Reşat Ahmet Ağaoğlu
(Dr. Öğr. Üyesi)

İstanbul : DBY Yayınları, 2023.

258 s. ; 15,0 x 21,0 cm ___ (DBY Yayınları ; No. 282) ___ Dizin var.

ISBN 978-625-8371-93-2

1- Edebiyat 2- Manzum-Mensur Sözlük 3- Arapça-Türkçe Sözlük

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu - Fatih / İstanbul

Tel.: +90 212 526 98 06

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

İçindekiler

Ön Söz	7
Kısaltmalar	9
Giriş	11
I. Ders Kitabı Olarak Manzum Sözlükler	12
II. Manzum Sözlük Yazma Geleneği.....	13
III. Manzum Sözlüklerin Tertip Özellikleri.....	16
IV. Arapça-Türkçe Manzum Sözlükler.....	18
Birinci Bölüm	
İNCELEME	
Budinli Cihâdî ve “Teşrih-i Tıbâ” Adlı Eseri	21
I. Eserin Müellifi	21
II. Teşrih-i Tıbâ'	27
1. Eserin Adı ve Yazılış Tarihi.....	27
2. Eserin Yazılış Amacı.....	28
3. Eserin Nüshaları	29
4. Eserin Şekil ve Muhteva Özellikleri	38
5. Eserin Dili ve Sözlük Araştırmaları Bakımından Önemi	54
Kaynaklar	58

İkinci Bölüm TENKİTLİ METİN

I. Transkripsiyon Alfabeti.....	63
II. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem.....	64
III. Metin.....	69

Üçüncü Bölüm DİZİN

I. Dizinin Hazırlanmasında İzlenen Yöntem.....	165
II. Arapça-Türkçe İsimler Dizini.....	168
III. Arapça-Türkçe Fiiller Dizini.....	188
IV. Arapça-Türkçe İbareler Dizini.....	217
V. Arapça Dizin.....	219
Ek: Tıpkıbasım Örnekleri.....	243

Ön Söz

İki dilli manzum sözlükler, tarihî Türk eğitim sisteminde gramer kitaplarının yanı sıra yabancı dil öğretiminde temel kaynak olarak kullanılan küçük hacimli ders kitaplarıdır. Türk dilinin ve edebiyatının tarihî kaynakları arasında önemli bir yer tutan manzum sözlüklerin Anadolu sahasındaki ilk örnekleri XIII. yüzyılda görülmektedir. Başlangıçta, Arapça-Farsça tertip edilen bu tür sözlükler, XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe veya Arapça-Farsça-Türkçe şeklinde tertip edilmeye başlanmıştır.

Osmanlı eğitim sisteminde mensur sözlüklerden daha çok rağbet gören bu tarz iki dilli manzum sözlükler yoluyla mektep ve medreselerde tahsile yeni başlamış küçük yaştaki talebelere ilk olarak Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde anlaşılması zor olan Arapça sözcüklere Türkçe karşılık verilerek talebeler tarafından anlaşılmasını sağlamak, daha sonra günlük hayatta sık kullanılan Arapça ve Farsça sözcüklerle bunların Türkçe karşılıklarını ezberletmek, kaynak dilin kaidelerini kavratmak, edebî sanatlarla aruz ilmini öğretmek ve talebelerin şiir kabiliyetlerini geliştirmek gibi birçok amaç güdülmüştür. Bu tür sözlüklerin önemli bir örneği de *Teşrih-i Tıbâ*'dır.

Teşrih-i Tıbâ, XVI. yüzyıl şairlerinden Budinli Cihâdî'nin H. 1000 (M. 1591-92) yılında kaleme aldığı Arapça-Türkçe manzum-mensur

bir sözlüktür. Hakkında fazla bilgi olmayan Cihâdî, bu eserini küçük yaştaki talebelere Arapçayı ve aruz sanatını öğretmek amacıyla kaleme aldığını belirtmektedir.

Bu çalışmada, Türk-İslâm medeniyetinin ürünlerinden biri olan Arapça-Türkçe manzum sözlüklerin tarihçesi, yazma geleneği ve terip özelliklerinin kısaca ele alındığı giriş bölümünün ardından *Teşrih-i Tıbbâ'* ve müellifi Cihâdî hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Akabinde eserin tenkitli neşri ve dizini sunulmuştur. Çalışmanın sonuna eserin tespit edilen nüshalarının tıpkıbasım örnekleri eklenmiştir.

Bu çalışmayı hazırlama sürecim boyunca beni teşvik eden, değerli görüş ve önerileriyle bana yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. M. Fatih Köksal'a, akademik hayatımın her aşamasında bana destek olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ömür Ceylan'a ve çalışmamın teknik ihtiyaçları konusunda bana yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Emre Berkan Yeni'ye şükranlarımı sunarım.

Mehmet TÜRKMEN
İstanbul, 2023

Giriş

Türkler, İslam dinini kabul ettikten sonra kendileriyle aynı coğrafyada yaşayan Araplar ve Farslarla birlikte İslam medeniyetini temsil ederek bu medeniyetin temel unsurlarından biri olmuşlardır. Zamanla aynı medeniyet çatısı altında yaşayan bu üç millet arasında hayatın her safhasında bir etkileşim söz konusu olmuştur. Bu etkileşimden dil ve edebiyat da payını almıştır. Böylece Türkçe, Arapça ve Farsçanın yanında İslam medeniyetinin temel dillerinden biri olmayı başarmıştır.

Türkçenin tarihî dönemleri incelendiğinde edebî açıdan Farsçadan, ilmî açıdan ise Arapçadan çok etkilendiği anlaşılmaktadır. Ancak bu, Arapça ve Farsçanın Türkçeden hiç etkilenmediği anlamına gelmez. Şöyle ki, daha XI. yüzyıldan itibaren Araplar Türkçe öğrenmeye gereksinim duymuşlardır. XI. yüzyılda Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla Kâşgarlı Mahmud tarafından derlenen *Dîvânu Lugâti'-Türk*, bu görüşü destekleyen önemli bir eserdir.

Türkçe, X-XI. yüzyıllardan itibaren, yani Türklerin İslamiyet dinini benimsedikleri ilk dönemlerden itibaren, Farsça ve Arapçadan etkilenmeye başladığı aşikârdır. Farsça yazılan edebî eserleri kavramak, insanlığa armağan olarak Arapça tenzil edilen Kur'an-ı Kerim'i anlamak, hadis, tefsir ve fıkıh gibi din ilimlerinden yararlanmak bu etkileşimin temel sebeplerinin başında gelir. Önceleri, özellikle de

Kaynaklar

- Aksoyak, İsmail Hakkı (2014), “Cihâdî, Cihâdî Efendî”. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cihadi-cihadi-efendi>. [Erişim Tarihi: 31.07.2022].
- Arslan, Mustafa (2013), *Bahâüddîn-i Magalkaravî, U‘cûbetü’l-Garâyib, Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Atay, Hüseyin-Atay, İbrahim-Atay, Mustafa (1964), *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat, C I-III*, Bayrak Matbaası, İstanbul.
- Ayverdi, İlhan (2006), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük, C I-III*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Ayverdi, İlhan-Ahmet Topaloğlu (2007), *Türkçe Sözlük, 1. bs.*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.
- Boran, Uğur (2016), “Sözlükçülük Geleneğimize Umumi Bir Bakış ve Edirne Müftüsü Fevzi Efendî’nin Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü: Tuhfe-i Fevzî”, *İÜ Şarkiyat Mecmuası*, S. 28, s. 73-154.
- Budinli Cihâdî (yz.), *Kitab Tarîh Tabâ*, Belgrad Üniversitesi Kütüphanesi, No. 1528.
- Budinli Cihâdî (yz.), *Risale-i Teşrihi’t-Tîbâ*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu, No. 2707.
- Budinli Cihâdî (yz.), *Teşrih-i Tîbâ*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, No. TY3511.
- Budinli Cihâdî (yz.), *Teşrih-i Tîbâ*, Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Saray Arşivi, Yazma ve Matbu Eserler Koleksiyonu, Mehmet Reşat Kıtıplığı, No. 1064.
- Ceviz, Nurettin-Soner Gündüzöz (2006), “Osmanlı Medrese Kültüründe Manzum İlmî Eser Geleneğinin Güzel Bir Örneği: Lûgat-ı Yûsuf”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 10, S. 29, s. 211-230.

- Çağbayır, Yaşar (2007), *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı: Ötügen Türkçe Sözlük, C I-V*, Ötügen Yayınları, İstanbul.
- Çöğenli, Sadi (2000-2001), “Eski Harflerle Basılmış Türkçe Sözlükler Kataloğu”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 7-8, s. 99-134.
- Devellioğlu, Ferit (2008), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 25. bs.*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Dilçin, Cem (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.
- Doğan, Ahmet (2005), *Açıklamalı ve Örnekli Aruz Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Doğan Averbek, Güler (2018), “Dillerinden Biri Türkçe Olan Manzum Sözlükler Üzrine Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, s. 85-114.
- Doğan Averbek, Güler (2019), *Fedayî Mehmed Dede Tuhfe-i Fedayî*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Doğan, Hasan (2016), “Budinli Cihâdî ve Teşrih-i Tîbâ İsimli Türkçe-Arapça Manzum Sözlüğü”, *Littera Turca, Journal of Turkish Language and Literature*, C 2, S. 4, s. 16-32.
- Doğan, Hasan (2022), “Teşrih-i Tîbâ (Cihâdî)”, *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tesrih-i-tiba-cihadi>. [Erişim Tarihi: 01.11.2022].
- Eliaçık, Muhittin (2013), “Türkçe-Arapça Manzum Bir Lûgat: Mufidü’l-Müstefidîn ve Büyük İstinsâhî Farklar”, *Turkish Studies*, C 8, S. 13, s. 81-93.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet (1936), *Türk Şairleri*, C 3, Bozkurt Basımevi, İstanbul.
- Fidan, Zehra (2020), “Abdülcelil bin Yûsuf el-Akhisarî’nin Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğüne Yaptığı Şerh: Şerh-i Seb‘atü Ebhur”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 25, s. 373-388.
- Gözitok, Mehmet Akif (2016), “Manzum Sözlük Geleneğimizin Kayıp Hal-kası: Nazm-ı Bedî”, *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 55, s. 127-148.
- Gülhan, Abdülkerim (2010), “Şeyh Ahmed ve Manzum Sözlüğü Nazmü’l-Leâl”, *Zeitschrift für die Welt der Türken, Journal of World of Turks*, C 2, S. 2, s. 201-226.
- Gürbüz, Mehmet (2018), *Kâbilî: Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş‘âr (İnceleme-Metin-Şair ve Şiir Dizini)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208513/sulan-i-bana--munasib-esar.html>. [Erişim Tarihi: 01.08.2022].

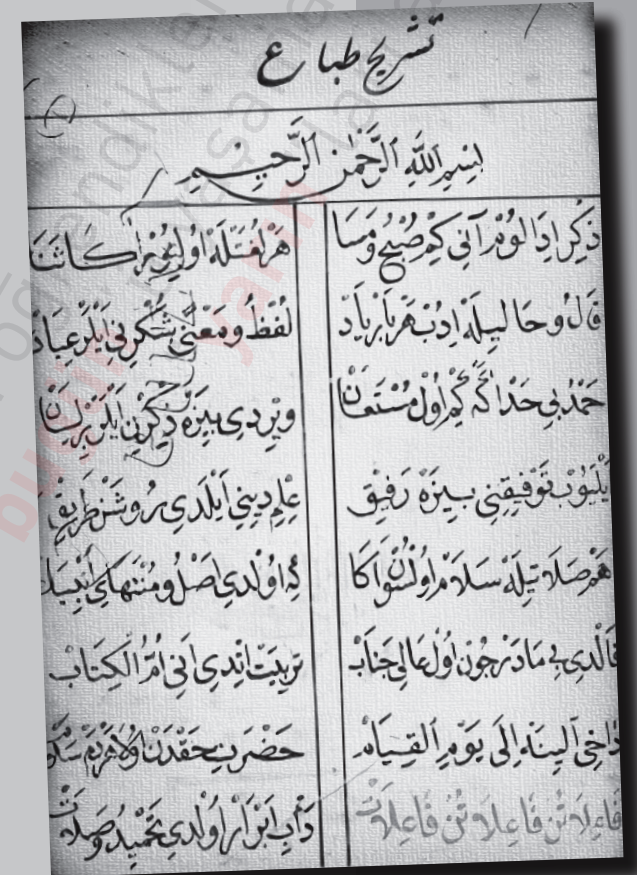
- İlhan, Seyfettin (1997), *Cevâhirü'l-Kelimât: Mukayeseli İnceleme*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- İmamoglu, Ahmet Hilmi (2005), *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Tuhfe-i Şâhidî: Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla.
- Kalyon, Abuzer (2011), *Peştelî Hisâfî: Metâli'ü'n-Nezâ'ir (II. Cilt): İnceleme-Metin*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kanar, Mehmet (2008), *Farsça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul.
- Kanar, Mehmet (2009), *Arapça-Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Yunus (2018), "Bilinmeyen Bir Arapça Türkçe Manzum Sözlük: Lugat-i Visâli", *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C 7, S.15, s. 54-75.
- Kaplan, Yunus (2020), "Müellifi ve Telif Tarihi Meçhul Bir Arapça-Türkçe Manzum Sözlük: Bülgatü's-Sibyân", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 3, s. 41-70.
- Karatay, Fehmi Edhem (1961), *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C 2, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, İstanbul.
- Kesik, Beyhan-Özer Şenödeyici (2015), *Aruz: Teori ve Uygulama*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Atabey (2006/1), "Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sübha-i Sıbyân", *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 1, S. 20, s. 65-77.
- Kılıç, Atabey (2006/2), "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerden Sübha-i Sıbyân-1 (İnceleme)", *Turkish Studies*, C 1, S. 2, s. 85-104.
- Kılıç, Atabey (2007), "Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Şâhidî (Metin)", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C 2, S. 4, s. 516-548.
- Kılıç, Atabey (2009), *Mustafa bin Osman Keskin: Manzume-i Keskin*, TDK Yayınları, Ankara.
- Kılıçarslan, Orhan (2020), "Hayâtüzâde Şeref Halil ve Rûhu'l-Edeb Adlı Arapça-Türkçe Manzum Sözlüğü", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 25, s. 689-728.
- Komasyon (2005), *Türkçe Sözlük*, 10. bs., TDK Yayınları, Ankara.
- Komasyon (2009), *Türkiye'de Halk Ağzından: Derleme Sözlüğü*, C I-VI, 3. bs., TDK Yayınları, Ankara.
- Köksal, M. Fatih (2009), "Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 3, s. 63-86.

- Köksal, M. Fatih (2012), *Eski Türk Edebiyatında Teknik ve Teori*, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Köksal, M. Fatih (2017), *Edimeli Nazmî: Mecma'ü'n-Nezâ'ir (İnceleme-Metin)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195954/mecmaun-nezair-edimeli-nazmi.html> [Erişim Tarihi: 31.07.2022].
- Köksal, M. Fatih (2019), *Manzum Fütüvvetnâme-Tarsuslu Dâ'î*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.
- Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî (1989), *Muhtârü'l-Sihâh*, Lübnan Basımevi Yayınları, Lübnan.
- Muhtar, Cemal (1993), *İki Kur'an Sözlüğü: Luğat-ı Feriştioğlu ve Luğat-ı Kânûn-ı İlâhî*, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Mustafa b. Şemseddin Karahisarî (1876), *Ahterî-i Kebîr*, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- Mustafa, İbrahim-ez-Zeyyat Ahmet Hasan-Abdulkadir Hamid, en-Neccar Muhammed Ali (1972), *el-Mu'cemü'l-Vasît*, C I-II, 2. bs., el-Mektebetü'l-İslâmiyye Yayınları, İstanbul.
- Ölker, Perihan (2015), *Manzum Sözlük Geleneği ve Mahmûdiyye*, Palet Yayınları, Konya.
- Öz, Yusuf (1996), *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Öz, Yusuf (1997), "Tuhfe-i Vehbî Şerhleri", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. 5, s. 219-232.
- Öz, Yusuf (1999), *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- Özbek, Durmuş (1994), "el-Ûşî ve Kasidetü'l-Emali", *Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 5, S. 5, s. 261-308.
- Özkan, Ferudun Hakan (2013), "Bozoklu Osman Şâkir ve Şehdî Elfâz'ı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 6, S. 26, s. 428-462.
- Öztürk, Tuncay (2012), "Lebîb Mehmed Efendi'nin Tuhfe ve Nuhbe'ye Tazminâtı (Metin)", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C 10, S. 1, s. 197-220.
- Öztürk, Zehra-Saleh Jaradat (2021), "İbn Kalender'in Manzum Sözlüğü: Türkî vü Tâzî", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 22, S. 41, s. 1093-1150.
- Püsküllüoğlu, Ali (1998), *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınevi Yayınları, Ankara.
- Şemseddin Sami (2004), *Kâmûs-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul.

- Şükûn, Ziya (1996), *Farsça-Türkçe Lûgat*, C I-III, MEB Yayınları, İstanbul.
- Tanrıverdi, Eyyüp (2008), *Merkezzâde Ahmet Efendi Islâh-ı Merkezî: Feriştöğlü Lügati Tashih ve İkmal Çalışması*, Adal Ofest Yayınları, Konya.
- Tayyar-zâde Atâ (2010), *Osmanlı Saray Tarihi, Târîh-i Enderûn, haz.: Mehmet Arslan*, C IV, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Tiryakiol, Selim (2013), *Dil Öğretimi Gelenegimizde Manzum Sözlükler: Tuhfe-i Âsım Örneği*, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tuman, Mehmet Nail (2001), *Tuhfe-i Nâilî*, C I, haz.: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro Yayınları, Ankara.
- Türkmen, Mehmet (2020), "Klasik Osmanlı Türkçesine Ait Bir Eser: es-Selsebil Fî Evşâfi'n-Nîl-i Mübâreke", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C 9, S. 3, s. 1002-1017.
- Uz, Özkan (2019), "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden: Tuhfe-i Hâcibî", *Turkish Studies*, C 14, S. 7, s. 4087-4111.
- Ünver, İsmail (1993), "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *AÜDTCF Türkoloji Dergisi*, S. XI, s. 51-90.
- Yakar, Halil İbrahim (2007), "Manzum Sözlüklerimizden Tuhfe-i Fedâî", *Turkish Studies*, C 2, S. 4, s. 1015-1025.
- Yakar, Halil İbrahim (2009), "Türkçe-Arapça Manzum Sözlüklerimizden: Nazm-ı Ferâ'id", *Turkish Studies*, C 4, S. 4, s. 995-1024.
- Yenikale, Ahmet (2012), *Sünbül-zâde Vehbî: Tuhfe-i Vehbî (Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Öncü Basımevi Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, Fatih (2009), *Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si (İnceleme-Metin-İndeks Sayfa 101-200)*, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Yurtseven, Necmettin (2003), *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Manzum Lügatlar ve Sünbülzade Vehbî'nin Nuhbe'si*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

TEŞRÎH-İ TİBÂ'

TENKİTLİ METİN

{B 1^b / 1^b S 1^b}

TEŞRİH-İ TİBÂ⁴⁶

“Bismi’l-lâhi’r-rahmâni’r-rahîm”⁴⁷

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilât]

{M 1^b} [1] Zîkr idelüm anı kim şubḥ u mesâ
Her luğatle olunur aña şenâ⁴⁸

[2] Qāl ü ḥâl-ıla idüp her bār yād
Lafz u ma‘nî şükrini eyler ‘ibād⁴⁹

[3] Ḥamd-ı bî-ḥad aña kim ol müste‘ân
Virdi bize zîkr eyler bir lisân⁵⁰

[4] Eyleyüp tevfiḳini bize refîk
‘ilm-i dîni eyledi rüşen-ṭarîk⁵¹

⁴⁶ Teşriḥ-i Tıbâ’: B₇ Hâzâ kitab-ı Teşriḥ-i Tıbâ’ İ₇ Hâzâ kitab-ı Teşriḥ-i Tıbâ’ M-.

⁴⁷ «Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla.»

⁴⁸ idelüm: İ₃ idelim | olunur: İ₃ olunur.

⁴⁹ ma‘nî: İ₄ S₄ ma‘nen | şükrini: B₆ şükürünü M₂ شکرني.

⁵⁰ ḥamd-ı: İ₅ M₃ ḥamd u S₅ ḥamd-u | zîkr: B₈ zikriñ İ₅ S₅ zikrin | bir: B₈ her.

⁵¹ ‘ilm-i: İ₆ ‘ilm ü.

- [5] Hem şalât-ıla selâm olsun aña
Ki oldu aşl u müntehâ-yı enbiyâ⁵²
- {B 2^a} [6] Kaldı bî-mâder çün ol 'âlî-cenâb
Terbiyet itdi anı ümmü'l-kitâb⁵³
- [7] Dahı âline ilâ yevmi'l-kıyâm
Hâzret-i Hâk'dan ola her dem selâm
- [8] Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
De'b-i ebrâr oldu taḥmîd ü şalât

{S 2^a} DER-MEDḤ-İ LUĞAT-İ 'ARABİYYE⁵⁴

[müfte'ilün / müfte'ilün / fâ'ilün]

- {J 2^a} [9] Gel berü iy müktesib-i ma'rifet
Fenn-i luğat bil bulasın taḫviyet⁵⁵
- [10] Eylese bir fenne kişi ibtidâ
'İlm-i luğat aña gerek evvelâ⁵⁶
- [11] Bundan o ḫâlib ki tehî-dest ola
Mertebe-i 'ilmi anuñ pest ola⁵⁷
- {B 2^b} [12] Elsinenüñ efḫalı vü efşahı
Ma'rifetüñ eşrefi vü eşlahı⁵⁸

⁵² ki oldu: B₁₂ k'oldı.

⁵³ terbiyet: B₂ terbiye.

⁵⁴ der ... 'Arabiyye «Arap dili hakkında medhiyye»: İ₁₁ der-bahr-i, der-medḥ-i
luğat-i 'Arabiyye, hezec M₉ ... 'Arabî S₁ ... luğat-i ...

⁵⁵ iy: İ₁ ey | müktesib-i: B₉ S₂ mükteseb-i.

⁵⁶ 'ilm-i: İ₂ 'ilm-ü.

⁵⁷ B'de derkenarda "tehî" sözcüğüyle ilgili "boş dimekdir." açıklaması mevcut
tur | 'ilmi: İ₃ 'ilm.

⁵⁸ elsinenüñ: M₁₃ elsineniñ | ma'rifetüñ: İ₄ ma'rifetiñ | eşlahı: B₃ efşahı.

- [13] Bil-ki luğat-ı 'Arabiyyâtdur
Kim sebep-i baḫt u sa'adâtdur⁵⁹
- [14] Fıḫ u eḫâdiş ü tefâsîr heb
Bunuñ ile dâ'im olur mükteseb⁶⁰
- [15] Bilmesi dîn ehline vâcib-durur
Bâ'iş-i tekmîl-i merâtib-durur⁶¹
- [16] Müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün
Aç gözüñ iy cân sözüme dut üz(ü)n⁶²

DER-MEDḤ-İ VEZN-İ ṬAB⁶³

[fâ'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilât]

- [17] Nitekim i'tidâl-i ḫadd-i ḫisân
{B 3^a} Vezn-i ṭab' oldu zînet-i insân⁶⁴
- [18] 'İlmi vâcib degülse evzânuñ
Zâhirâ cehli naḫşdur anuñ⁶⁵
- [19] Ne ḫadar zû-fünün ise bî-reyb
Kec-ṭabî' at ḫişide olur 'ayb
- {S 2^b} [20] Fenn-i taḫṭî'i bilmege herkes
Lâ'ik oldur pes ide cidd ü heves⁶⁶

⁵⁹ 'Arabiyyâtdur: İ₅ 'Arabiyyâtdır | baḫt: M₁₄ baḫt | sa'adâtdur: İ₅ sa'adâtdır.

⁶⁰ tefâsîr: İ₆ S₇ tefâsîr ü | heb: M₁₅ hep | dâ'im: İ₆ M₁₅ dâyim | mükteseb: M₁₅ mük-
tesib.

⁶¹ bâ'iş-i tekmîl-i: S₈ bâ'iş-ü tekmîl-ü.

⁶² iy: İ₈ ey | dut üzün: B₁₁ İ₈ ṭut ü. M₁₇ dñn gün.

⁶³ der ... ṭab' «Kitabın vezni hakkında medhiyye»: B₁₂ d. m. fenn-i taḫṭî' ü tefhîm
«Anlatma ve taktî sanatı hakkında medhiyye».

⁶⁴ i'tidâl-i: B₁₃ İ₁₀ i'tidâl | ḫadd-i: İ₁₀ ḫad | ḫisân: M₁₉ ḫesân.

⁶⁵ degülse: M₂₀ degilse | evzânuñ: M₂₀ evzâniñ | anuñ: M₂₀ aniñ.

⁶⁶ lâ'ik: B'de hem "hemze" hem de "y" harfiyle yazılmıştır İ₁₃ M₂₂ lâyiḫ.

TEŞRÎH-İ TIBÂ^c

(Arapça-Türkçe Manzum-Mensur Sözlük)

İki dilli manzum sözlükler, Osmanlı eğitim sisteminde gramer kitaplarının yanı sıra yabancı dil öğretiminde temel kaynak olarak kullanılan küçük hacimli ders kitaplarıdır. Anadolu sahasında XIII. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyıla kadar her yüzyılda kaleme alınmış bu tür sözlükler yoluyla küçük yaştaki talebelere kaynak dilin sözcüklerini ezberletmek, kaidelerini kavratmak, aruz ilmini öğretmek ve onların şiir kabiliyetlerini geliştirmek gibi birçok amaç güdülmüştür. Elinizdeki eser, bu ilmî ve edebî türün önemli bir örneğidir.

Hicri 1000 (M. 1591-92) yılında kaleme alınan *Teşrîh-i Tıbâ*, vaiz, muallim ve şair olan Budinli Cihâdî tarafından kaleme alınmıştır. Eser, Arapça-Türkçe manzum-mensur bir sözlüktür. 374 beyitlik manzum sözlük bölümünde Arapça isimler ve aruz bilgisi, mensur sözlük bölümünde ise Arapça fiil ve kısa fiil cümlesi örnekleriyle sarf, nahiv ve cümle bilgisi öğretilmeye çalışılmıştır.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

ISBN 978-625-8371-93-2

9 786258 371932